

Nina Aurora BĂLAN

Nina Aurora BĂLAN

**DISCURSUL POLITIC ROMÂNESC
(1821 - 1932)**

Ediție revizuită și adăugită

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2018**

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Eugen NEGRICI

Prof.univ.dr. Marin BEȘTELIU

Copyright © 2018 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BĂLAN, NINA AURORA

Discursul politic românesc : (1821-1932) / Nina Aurora Bălan. - Ed. reviz. și adăug.. - Craiova : Universitaria, 2018

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1459-8

32

© 2018 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

INTRODUCERE

Discursul politic se constituie, alături de presă și public, în organizatorul vieții politice. Unii cercetători îl consideră un discurs de influență, supunându-se regulilor și principiilor unei teorii a comunicării; pentru alții, discursul politic este singura formă de construcție și propagandă a doctrinelor unei societăți care refuză violența în scopul obținerii supunerii. Chomsky (1986, p. 9) încadrează discursul puterii sub incidența *principiului lui Orwell*, conform căruia Ignoranța este Putere.

Vechile tratate de retorică oferă o paradigmă a discursului politic (identificat în **genul deliberativ**) în care **persuasiunea** este domeniul acțiunii verbale. Oratoria politică se revendică din aceste norme, reactualizate prin propaganda religioasă, dar mecanismele ei sunt mult mai subtile și mai complexe, într-o punere în scenă logico-sintactică.

Subiect al istoriilor literare (*George Călinescu, Eugen Lovinescu, Tudor Vianu etc.*), **discursul politic românesc** nu poate fi scos de sub influența factorilor instituționali și din contextul istoric specific.

Dificultatea de a surprinde mecanismele și resorturile care produc **adeziunea** la opinia politică constă în faptul că discursul **se rostește**, este un act verbal ce acționează în prezența unui auditoriu cu care oratorul interacționează, iar efectele produse de acesta se află la intersecția lingvisticii cu psihologia cognitivă, științele politice și sociologia.

Peisajul politic din România ultimilor zece ani propune un discurs de re-facere a unei tradiții brutal întrerupte de dictaturile care s-au succedat începând cu anul 1938. Din ce în ce mai mult, discursul devine doar **pretextul** unei retorici bine definite: cea a produsului (politic, în acest caz) destinat unui public larg (electoratul), iar figura oratorului lasă locul **speech-maker-ilor** profesioniști. Scos de la tribună, discursul politic actual acționează prin efecte vizuale și slogane, iar eficacitatea lui se concretizează în procesul electoral și mai puțin în cel deliberativ.

Definind discursul politic ca un act verbal complex, în care un orator exercită o acțiune persuasivă asupra unei adunări politice, și în strânsă legătura cu instituțiile politice, atenția se îndreaptă spre perioada de construcție a statului român modern, până în zorii dictaturilor care vor aduce cu sine un tip de discurs ce iese din zona deliberativă și intră în cea a **propagandei** ca unic discurs al puterii.

În cultura noastră interesul pentru retorică a apărut în momentul revirimentului politic. Astfel, cel cărui i se atribuie primul tratat de retorică în limba română este **I. Molnar-Piuaru**, *Retorica adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări. Acum întâiu izvodită pe limba românească. Împodobită și întemeiată cu pildele vechilor filosofi și dascăli bisericești. S-au tipărit în crăiasca tipografie Orientalicească a Universității Peștii, 1798.*

În 1852, **D. Gusti** publică la Iași *Ritorica pentru tinerimea studioasă*, completată în ediția din 1875 cu exemple de mari oratori. **Titu Maiorescu**, 1902, semnalează însă apariția termenului de **orator** în dicționarul lui **Laurian-Massim**, în locul celui de **ritor**, care se găsește la **Dimitrie Cantemir** în *Istoria hieroglifică* de la 1704.

Volumul *Retorica românească* (1980) cuprinde, pe lângă numele citate, manuale și tratate de retorică aparținând lui Simeon Marcovici, Cristu Negoescu, V.A. Urechia, Alexandru Aman, Al.G. Drăghicescu, Gheorghe Adamescu.

Unele lucrări de istorie literară au capitole dedicate elocinței românești, iar interesul pentru arta oratorică se va manifesta în apariția unor antologii cuprinzând discursurile politice ale unor personalități politice marcante.

În ultimii ani se configurează un interes tot mai mare pentru proza oratorică (*Mazilu, 1986-1987*), ale cărei începuturi se situează în literatura noastră veche, printre primii autori de «*discursuri politice și diplomatice*» (*Mazilu, 1986, I, p. 15*) fiind citați Ștefan cel Mare și oratorii de la curtea sa, Luca Cârjă (orator și ambasador al lui Ștefăniță, domnitorul Moldovei), Neagoe Basarab iar de «*discursuri protocolare*» (*Idem, 19*) - Miron Costin și Ștefan Văcărescu.

De-a lungul întregii istorii a culturii românești se va exercita, la nivele de intensitate variabile, o acțiune a retoricii, până la instituționalizarea discursului politic. Privită prin această prismă, paradigma discursului politic se încadrează între obligația de a te supune și dreptul de a te supune.

Interesul pentru oratorii români a fost și el constant, cei mai cunoscuți și apreciați în diferite momente istorice beneficiind de ediții cuprinzând discursurile rostite în Parlament.

În analiza textelor politice am încercat să ne ferim de perspectiva oferită de istorici, de locurile comune și de judecățile de valoare moștenite printr-un fel de **tabu** al subiectelor ce afectează sensibilitatea "patriotică". Balastul acesta de pre-judecăți intimidează și dăunează unei

cercetări ce se dorește a fi făcută în termeni ce țin de actul persuasiv. Din aceste motive am luat în considerare doar "punerea în scenă" (contextul istoric) și figura oratorului așa cum se relevă din acțiunea discursivă.

Am evitat, de asemenea, o abordare detașată, de om modern ce se distanțează arogant de vremuri ale căror consecințe le cunoaște și de personaje (oameni politici-oratori) ale căror destine ulterioare producerii discursurilor îi creează un sentiment de omnisciență. Discursurile trebuie nu doar citite ci și **auzite** prin apelul la imaginație, atunci când martorii credibili lipsesc, pentru că ele, în ciuda aerului profetic în care plutesc uneori, se adresează contemporanilor rostirii lor și nu viitorimii - precum literatura.

1. DELIMITĂRI TEORETICE

1.1. Putere politică și discurs

Puterea politică este, conform școlii sociologice grupate în jurul lui **Émile Durkheim**, o formă a puterii sociale, și anume cea caracteristică societăților civile.

Puterea politică reglementează ansamblul societății, având funcția de a ordona raporturile dintre grupurile foarte diverse și numeroase care o cumpun, pentru a le asigura simbioza (Ordine) și adaptarea la noile condiții ce apar (Progres).

Georges Burdeau (1949) și *J.-W. Lapierre* (1959) consideră că toate societățile cunosc o evoluție pe etape a puterii politice. De la **puterea anonimă** - proprie societăților tribale - la **puterea individualizată** și, ca ultimă formă, la **puterea instituționalizată**, etape întrerupte uneori de întoarceri la puterea individualizată.

Deși această schemă este destul de simplistă și nu acoperă toate situațiile istorice, ea poate fi utilizată în analiza formelor discursului politic.

Puterea individualizată, proprie feudalismului, este cea mai fragilă pentru că trece din mână în mână în funcție de învingătorul unei competiții ce degenerază adesea în lupte, războaie. Fiecare "șef" (rege, domnitor, voievod, principe) conduce după propriile reguli, puterea fiind forma cea mai expusă capriciilor și impulsurilor pasionale ale omului la putere (și ale anturajului său). Puterea individualizată se

impune membrilor grupului prin prestigiul conducătorului. Ea se sprijină pe cutumă și forță.

Puterea individualizată de tip feudal va fi înlocuită de o putere instituționalizată prin intermediul unei alte forme de putere individualizată: **revoluția, insurecția**. Această formă de conducere politică are rolul de a obliga puterea, devenită caducă, să se adapteze progresului, noilor realități. Este cazul revoluțiilor din Europa (Anglia - 1648, Franța - 1789 sau Țările Române - 1821).

Puterea instituționalizată apare odată cu crearea unui aparat din ce în ce mai complex, care îi asigură funcționarea. Stabilitatea și continuitatea puterii politice, indispensabile coeziunii societății civile și progresului social, sunt mai bine asigurate sub forma instituționalizată. Voința guvernanților se impune prin autoritatea Statului, iar normele instituționale determină în ce condiții o decizie a oamenilor puterii poate fi considerată legitimă. Guvernul devine astfel "actorul" puterii, iar societatea civilă este "autorul" ei.

Puterea instituționalizată se sprijină pe Constituții, pe **lege**. Dar, în prima ei fază, puterea instituționalizată poate să devină nelegitimă dacă acțiunea ei implică o violare a normelor instituționale. Atunci ea nu mai are autoritate, iar nesupunerea societății civile devine legitimă. Pentru a reface echilibrul Ordine/Progres (instituțiile nu au valoare în sine, ci doar în măsura în care sunt acceptate de conștiința colectivă), puterea trece din nou prin forma ei individualizată doar pentru a ieși mai întărită în forma ei instituționalizată. Este cazul revoluțiilor de la 1848 din Europa, care au determinat apariția formelor moderne ale puterii politice.

Democrația reprezintă forma de acțiune a puterii politice în condițiile în care coeziunea societății civile depinde de adeziunea membrilor săi și de participarea activă la simbioza socială.

Apartenența la un **Stat** nu mai este determinată doar prin naștere, ci și prin adeziune. Puterea politică se legitimează nu numai prin instituții, ci și prin participarea activă a societății civile la viața politică și publică.

Puterea instituționalizată se bazează pe **drept**, iar cei care o exercită trebuie să se conformeze instituțiilor independente de voința lor. Această formă a puterii politice presupune o reprezentare colectivă a societății civile.

Crearea formelor moderne de putere - cu distincții clare între puterea administrativă, puterea legislativă, puterea juridică - reprezintă și o tendință de a permite diferitelor instituții și societății civile să exercite un control și o limitare a puterii pentru ca aceasta să nu devină dictatură, forma modernă a puterii instituționalizate în secolul 20 (dictaturile lui Hitler, Mussolini sau dictaturile comuniste).

Relația dintre **opinia publică** și **puterea politică** se stabilește în două direcții.

Orice putere, chiar și cea individualizată, are nevoie de susținători ai cauzei sale. Discursul puterii va avea întotdeauna ca scop cucerirea de noi adepți pentru a constrânge (cazul dictaturilor) sau pentru a întări adeziunea deja existentă (cazul discursului revoluționar). Nu există prestigiu fără propagandă politică. Tehnicile propagandei s-au perfecționat în epoca modernă, dar în fapt propaganda reprezintă "*metoda însăși a exercitării puterii*" (Domenach, 1950, p. 25).

Puterea instituționalizată (de tip parlamentar) utilizează propaganda pentru a crea o opinie favorabilă, pentru a întări și exploata atitudini colective preexistente.

Pe de altă parte, opinia publică acționează asupra puterii prin discursul politic instituționalizat, prin reprezentanții ei (partide, oameni politici) în instituțiile statului, dar și prin discursuri în adunări publice, adunări electorale, conferințe etc.

1.2. Persuasiune și discurs

Discursul politic se găsește la intersecția mai multor drumuri: științe politice, psihologie, sociologie, lingvistică și chiar teologie. Puțini cercetători s-au exprimat cu claritate asupra statutului discursului politic. Unii îl consideră un discurs de influență, supunându-se deci regulilor și principiilor unei teorii a comunicării. Sunt însă și teoreticieni care consideră că discursul politic are funcțiuni particulare, pornind de la efectul persuasiv pe care îl exercită asupra auditoriului. *Gorgias*, căruia Platon îi atribuia crearea retoricii, spunea că discursul este un tiran puternic; el devine o armă eficientă atunci când este utilizat cu pricepere.

Nucleul noțiunii de **retorică** (*officium oratoris*) îl constituie **persuasiunea** în toate domeniile de activitate, inclusiv cel politic.

Aristotel concepe discursul ca un act verbal, complicat în sine, cu un **context** specific, alcătuit din două dimensiuni principale: **vorbitorul** și **auditorii** săi. În primele două capitole din *Retorica* sa, Aristotel prezintă o schemă a studiilor retorice, care - "cu amendamentul unei anumite inversări" (*Wimsatt, 1972, p. 311*) - poate servi foarte bine